

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Σλαβικοί λαοί στα Βαλκάνια, 15ος-18ος αι.

Ενότητα 2: Σλάβοι στα μεσαιωνικά Βαλκάνια

Ελένη Γκαρά

Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

Μυτιλήνη, 2014

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Πίνακας περιεχομένων

1. Στόχοι ενότητας	4
2. Περιεχόμενο ενότητας	4
3. Εγκατάσταση στα Βαλκάνια	5
3.1 Σκλαβηνίες	5
4. Βυζάντιο και Σλάβοι	7
4.1 Ενσωμάτωση σκλαβηνιών	7
4.2 Σλάβοι εντός και εκτός των βυζαντινών εδαφών	8
5. Μεσαιωνικά σλαβικά κράτη	9
5.1 Βουλγαρία	9
5.2 Ηγεμονίες στα βορειοδυτικά Βαλκάνια	10
5.2.1 Κροατία	11
5.2.2 Σερβία	11
5.2.3 Μαυροβούνιο	12
5.2.4 Σερβία και Ερζεγοβίνη	12
6. Επιλεγμένη βιβλιογραφία	13

1. Στόχοι ενότητας

Η ενότητα προσφέρει μια σύντομη επισκόπηση της μεσαιωνικής ιστορίας των Νοτιοσλάβων, από την εποχή των εισβολών νότια του Δούναβη (6ος-7ος αιώνας) μέχρι την οθωμανική κατάκτηση (14ος-15ος αιώνας).

2. Περιεχόμενο ενότητας

- Εγκατάσταση στα Βαλκάνια: Ποιο είναι το ιστορικό πλαίσιο των σλαβικών εγκαταστάσεων στις ρωμαϊκές (δηλαδή βυζαντινές) επαρχίες νότια του Δούναβη, πότε έλαβαν χώρα και ποια ήταν τα χαρακτηριστικά τους;
- Βυζάντιο και Σλάβοι: Ποιος ήταν ο χαρακτήρας των σλαβικών εγκαταστάσεων στα βυζαντινά εδάφη και με ποιους τρόπους αντιμετωπίστηκαν από το κράτος οι επήλυδες; Πώς επιτεύχθηκε η αφομοίωση των Σλάβων που εγκαταστάθηκαν στον ελλαδικό χώρο;
- Μεσαιωνικά σλαβικά κράτη: Πότε εμφανίστηκαν τα πρώτα σλαβικά κράτη στη Βαλκανική και σε ποιο πλαίσιο; Πώς εξελίχθηκε η κρατική συγκρότηση των Νοτιοσλάβων στους μεσαιωνικούς χρόνους;

3. Εγκατάσταση στα Βαλκάνια

Στις αρχές του 6ου αιώνα οι Σκλαβηνοί ζουν έξω από τα βόρεια σύνορα του Βυζαντίου, ενώ οι Άντες έχουν εγκατασταθεί ως *υπόσπονδοι* στο δέλτα του Δούναβη, με την υποχρέωση να υπερασπίζονται τα σύνορα της αυτοκρατορίας. Είναι από τον χώρο βορείως του Δούναβη που θα εμφανιστούν οι πρώτοι σλάβοι επιδρομείς στις βυζαντινές περιοχές. Σε αυτές επιδρομές οι Σκλαβηνοί φαίνεται ότι βρίσκονται υπό την ηγεσία των Βουλγάρων —ή έστω συνεργάζονται στενά μαζί τους. Πρόκειται για μια φυλετική ομοσπονδία τουρκικής ή ουννικής καταγωγής που είχε εγκατασταθεί στην Ποντική στέπα (η σχέση τους με τον σλαβικό λαό των Βουλγάρων θα διευκρινιστεί πιο κάτω).

Στα μέσα του 6ου αιώνα οι Βούλγαροι και οι Σκλαβηνοί περνούν υπό την επικυριαρχία των Αβάρων, μιας φυλετικής ομοσπονδίας υπό την ηγεσία ενός τουρκικής καταγωγής *χαγάνου*. Η εξέλιξη αυτή είναι απότοκο ευρύτερων διεργασιών κρατικής συγκρότησης στην Κεντρική Ασία, η οποία ωθεί διάφορους πληθυσμούς σε μετακινήσεις προς τον ευρωπαϊκό χώρο. Τις επόμενες δεκαετίες οι Άβαροι θα εγκατασταθούν στον χώρο της σημερινής Ουγγαρίας και το 582, επωφελούμενοι από τον πόλεμο των Βυζαντινών με τους Πέρσες, θα κατακτήσουν το Σίρμιο (σημερινή Σρέμσκα Μιτρόβιτσα), μια πόλη με μεγάλη στρατηγική σημασία για τον έλεγχο της Βαλκανικής. Παρόλο που οι Άβαροι δεν επέκτειναν την κυριαρχία τους νοτίως του Δούναβη και σε γενικές γραμμές αντιμετωπίστηκαν επιτυχώς από τους βυζαντινούς αυτοκράτορες, τόσο με διπλωματικά μέσα όσο και με στρατιωτικές επιχειρήσεις, η παγίωση ενός αβαρικού κράτους στα βόρεια σύνορα της αυτοκρατορίας έδωσε την ευκαιρία για επιδρομές και λεηλασίες στη βυζαντινή επικράτεια.

Σε όλο το δεύτερο μισό του 6ου αιώνα οι Σκλαβηνοί, είτε υπό την ηγεσία αβάρων στρατιωτικών αρχηγών είτε —όλο και συχνότερα— ως αυτόνομες ομάδες, διενεργούν ληστρικές επιδρομές στα βυζαντινά εδάφη. Το 586 μια μεγάλη αβαροσλαβική δύναμη θα πολιορκήσει τη Θεσσαλονίκη, η οποία σώζεται, σύμφωνα με τα *Θαύματα του Αγίου Δημητρίου*, με την παρέμβαση του αγίου. Η πόλη θα πολιορκηθεί επανειλημμένα τις επόμενες δεκαετίες, και πάλι χωρίς αποτέλεσμα, αλλά η μακεδονική ύπαιθρος θα λεηλατηθεί. Το 626 μια μεγάλη δύναμη Αβάρων και Σλάβων θα φτάσει να πολιορκήσει ανεπιτυχώς την Κωνσταντινούπολη.

3.1 Σκλαβηνίες

Οι συνεχείς επιδρομές και λεηλασίες που ερημώνουν την ύπαιθρο, σε συνδυασμό με την ελλειμματική άμυνα των βαλκανικών επαρχιών εξαιτίας των πολέμων με τους Πέρσες, επιτρέπουν σε ομάδες Σλάβων να εγκατασταθούν μόνιμα σε πολλές περιοχές της Βαλκανικής Χερσονήσου, φθάνοντας νότια μέχρι την Πελοπόννησο. Ο ακριβής χρόνος και η έκταση των εγκαταστάσεων τέτοιων ομάδων, οι οποίες αναφέρονται ως *σκλαβηνίες* από τους βυζαντινούς συγγραφείς, είναι αντικείμενο

μεγάλης αντιπαράθεσης μεταξύ των ιστορικών και πολιτικά ευαίσθητο ζήτημα για τα σύγχρονα βαλκανικά έθνη.

Με δεδομένη την αποσπασματικότητα των λιγοστών γραπτών πηγών και τα πολλά προβλήματα που θέτει η ερμηνεία τους, δεν είναι πολλές οι βεβαιότητες που μπορούμε να έχουμε. Σίγουρο είναι ότι επρόκειτο για μακραίωνη διαδικασία που έγινε σε φάσεις και, σε ό,τι αφορά το νοτιότερο μέρος της χερσονήσου, πιθανότατα ολοκληρώθηκε μετά τον καταστροφικό λοιμό του 746. Τη γενική εικόνα για τη χρονική εξέλιξη των σλαβικών εγκαταστάσεων στις ελληνικές περιοχές δίνει επιγραμματικά η Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου:

«Ορισμένες σλαβικές ομάδες είχαν ήδη διεισδύσει στην Ελλάδα την εποχή του αυτοκράτορα Μαυρικού, κυρίως μετά το 584/5, αλλά οι ομαδικές εγκαταστάσεις πρέπει να χρονολογηθούν στις πρώτες δεκαετίες του 7ου αι., κυρίως μετά το 602, μετά τη διάσπαση του συνόρου του Δούναβη, και η κάθοδος νοτιότερα κατά την δεύτερη και τρίτη δεκαετία του 7ου αι.»¹

Πιο σαφή τεκμήρια για την εγκατάσταση των Σλάβων στη Βαλκανική προσφέρουν οι αρχαιολογικές ανασκαφές, αν και συχνά η χρονολόγηση τους δεν είναι όσο ακριβής θα επιθυμούσαμε. Το πλεονέκτημα των ανασκαφικών ευρημάτων συνίσταται στο ότι ο ιδιαίτερος υλικός πολιτισμός των Σκλαβηνών και η πρακτική της αποτέφρωσης των νεκρών επιτρέπει να διακρίνουμε τους πρώιμους σλαβικούς οικισμούς και τα νεκροταφεία στη Βαλκανική. Η κατάσταση αλλάζει φυσικά με την πάροδο του χρόνου. Στον ελλαδικό χώρο, η πρόοδος του εκχριστιανισμού των Σλάβων και η επιρροή του βυζαντινού πολιτισμού θα εξαφανίσει τις παλαιότερες διαφορές έως τα τέλη του 9ου αιώνα. Το ίδιο θα συμβεί σταδιακά και στις βορειότερες περιοχές της Βαλκανικής.

---

¹ Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οι βαλκανικοί λαοί κατά τους μέσους χρόνους*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1992: 91.

4. Βυζάντιο και Σλάβοι

Οι Σλάβοι δεν ήταν φυσικά οι πρώτοι —ούτε επρόκειτο να είναι οι τελευταίοι— πληθυσμοί που εγκαταστάθηκαν σε βυζαντινά εδάφη. Στο βαθμό όμως που δεν αναγνώριζαν την αυτοκρατορική εξουσία και που επέδραμαν και λεηλατούσαν χωριά και πόλεις, αποτελούσαν τεράστιο πρόβλημα για το βυζαντινό κράτος και τον πληθυσμό. Το βόρειο μισό της Βαλκανικής, εκεί όπου οι σλαβικές εγκαταστάσεις ήταν πιο πυκνές και που η επιρροή άλλων κρατών αποδείχθηκε ισχυρότερη, δε θα επανέλθει ποτέ πλήρως υπό τον έλεγχο του Βυζαντίου. Αντίθετα, οι αυτοκράτορες θα κατορθώσουν να υποτάξουν τις σκλαβηνίες στο νότιο μέρος της χερσονήσου και να τις ενσωματώσουν στο βυζαντινό αυτοκρατορικό σύστημα.

4.1 Ενσωμάτωση σκλαβηνιών

Η διαδικασία αυτή διάρκεσε πάνω από δύο αιώνες και προχώρησε με διάφορους τρόπους: ενσωμάτωση με ειδικές συνθήκες των σκλαβηνιών που αναγνώριζαν την αυτοκρατορική εξουσία και πλήρωναν φόρο, στρατιωτικές εκστρατείες κατά εκείνων που αρνούνταν να υποταχθούν ή εξεγείρονταν (η τελευταία έγινε το 805 κατά των Σλάβων της Πελοποννήσου), μετοικεσίες με αυτοκρατορική διαταγή (μεταφορά σλαβικών πληθυσμών στη Μικρά Ασία και ελληνικών στις σκλαβηνίες του ελλαδικού χώρου), προώθηση του Χριστιανισμού μέσα από την προσηλυτιστική δράση ιερέων και μοναχών. Μέχρι το τέλος της βασιλείας του Βασιλείου Α΄ (811-86) οι Σλάβοι του ελλαδικού χώρου είχαν ενταχθεί στο βυζαντινό σύστημα.

Πρέπει να επισημανθεί ότι τον 19ο αιώνα το ζήτημα της εγκατάστασης σλαβικών πληθυσμών στα ελληνικά εδάφη βρέθηκε στο κέντρο μιας σφοδρής επιστημονικής αντιπαράθεσης με ιδεολογικές συνδηλώσεις και πολιτικές προεκτάσεις. Την αντιπαράθεση πυροδότησε η έκδοση του 1830 του έργου του Γιάκομπ Φαλλμεράυερ (Jakob Philipp Fallmerayer, 1790-1861) *Ιστορία της Χερσονήσου του Μωρέα κατά τον Μεσαίωνα*, την οποία ακολούθησε το *Περί της καταγωγής των σημερινών Ελλήνων* (1835). Ο Φαλλμεράυερ υποστήριξε ότι «το γένος των Ελλήνων έχει εξαφανισθεί από την Ευρώπη», καθώς «στις φλέβες του χριστιανικού πληθυσμού της σημερινής Ελλάδας δε ρέει ούτε μία σταγόνα γνήσιου και καθαρού αίματος Ελλήνων».² κατά τον συγγραφέα οι νεώτεροι Έλληνες δεν ήταν παρά οι εξελληνισμένοι απόγονοι Σλάβων, Αλβανών και Βλάχων. Η αντίδραση των ελλήνων και φιλελλήνων λογίων στις θέσεις του Φαλλμεράυερ και η σημασία της αντιπαράθεσης για τον στοχασμό γύρω από τη σχέση της αρχαίας με τη νεότερη Ελλάδα είναι κορυφαίο ζήτημα της διανοητικής και πολιτικής ιστορίας του 19ου αιώνα, αλλά δε θα μας απασχολήσει στο πλαίσιο του συγκριμένου μαθήματος.

---

² J. Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters, Teil I*, Στουτγάρδη-Τυβίγκη: J.G. Gotta'sche Buchhandlung, 1830: iii-iv.

4.2 Σλάβοι εντός και εκτός των Βυζαντινών εδαφών

Οι Σλάβοι που μετακινήθηκαν και εγκαταστάθηκαν στη Βαλκανική δεν είχαν σταθερή ηγεσία. Απ' όσο μπορούμε να καταλάβουμε, ήταν οργανωμένοι σε πατριές που εντάσσονταν σε φυλές, χαλαρά συνασπισμένες μεταξύ τους. Οι αρχηγοί των πατριών συγκροτούσαν συμβούλιο που έπαιρνε από κοινού αποφάσεις και, αν χρειαζόταν, εξέλεγε ηγέτη. Η χαλαρή οργάνωση έκανε τους πληθυσμούς αυτούς ευέλικτους στις μετακινήσεις τους, πράγμα που ίσως εξηγεί σε ένα βαθμό την ευκολία της εξάπλωσής τους σε νέες περιοχές, αλλά στεκόταν εμπόδιο στον σχηματισμό κρατών. Στην περίπτωση των Σλάβων που εγκαταστάθηκαν στο νότιο μέρος της Βαλκανικής χερσονήσου, η απουσία πολιτικής οργάνωσης διευκόλυνε την ενσωμάτωσή τους στο Βυζαντινό κράτος και τη σταδιακή αφομοίωσή τους. Στο τέλος αυτής της διαδικασίας οι υπό Βυζαντινή εξουσία Σλάβοι, όπου απέμεναν ως διακριτή οντότητα, ήταν απλώς ένας ακόμη λαός της πολυεθνικής χριστιανικής αυτοκρατορίας.

Στο βόρειο τμήμα της Βαλκανικής, αντίθετα, στις περιοχές όπου οι σλαβικές εγκαταστάσεις ήταν πυκνότερες και οι οποίες βρέθηκαν να διεκδικούνται και από άλλες κρατικές εξουσίες πλην της Βυζαντινής, τα πράγματα εξελίχθηκαν διαφορετικά. Η εδραίωση του βουλγαρικού κράτους στην περιοχή ανάμεσα στον Δούναβη και την οροσειρά του Αίμου το 681 σήμανε την αρχή ενός σκληρού ανταγωνισμού ανάμεσα σε Βούλγαρους και Βυζαντινούς για τον έλεγχο των κεντρικών βαλκανικών επαρχιών, που έμελλε να διαρκέσει αιώνες. Στο βορειοδυτικό τμήμα της χερσονήσου, από την άλλη, όπου ήταν αισθητή η πίεση των Αβάρων και αργότερα των Φράγκων, οι αυτοκράτορες στηρίχθηκαν στους νέους κατοίκους για την υπεράσπιση της ενδοχώρας, παραχωρώντας τους μεγάλο βαθμό αυτονομίας. Εκεί, από τον 9ο αιώνα και εξής, θα αρχίσουν να εμφανίζονται ηγεμονίες υπό την ηγεσία ντόπιων σλάβων αρχόντων που θα διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους από το Βυζάντιο.

5. Μεσαιωνικά σλαβικά κράτη

5.1 Βουλγαρία

Στις αρχές του 6ου αιώνα η φυλετική ομοσπονδία των Βουλγάρων εμφανίζεται να ελέγχει την περιοχή ανάμεσα στην Αζοφική θάλασσα και τον ποταμό Κουμπάν —ή, κατ' άλλη εκτίμηση, την ουκρανική στέπα βορείως της Κριμαίας.³ Η εθνολογική σύσταση αυτών των *Πρωτοβουλγάρων* είναι ασαφής. Επρόκειτο κατά πάσα πιθανότητα για συνασπισμό φυλών τουρκικής και ουννικής καταγωγής υπό την ηγεσία ενός *χάνου*. Γύρω στο 660 το πρώιμο αυτό κράτος, η λεγόμενη Μεγάλη Βουλγαρία, διαλύεται υπό την πίεση των Χαζάρων, οι οποίοι θα θέσουν υπό την εξουσία τους την ευρύτερη περιοχή από την ουκρανική στέπα μέχρι την Κασπία Θάλασσα.

Ένα μέρος των Βουλγάρων υποτάχθηκε στη χαζαρική εξουσία, κάποιες ομάδες όμως μετακινήθηκαν σε άλλες περιοχές. Μία τέτοια ομάδα, υπό την ηγεσία του Ασπαρούχ, εγκαταστάθηκε στην περιοχή ανάμεσα στον Δνεϊστερο και τον Δούναβη (σημερινή ανατολική Ρουμανία). Από εκεί οι Βούλγαροι άρχισαν να κάνουν επιδρομές στα βυζαντινά εδάφη και το 680, μετά από μια αποτυχημένη βυζαντινή εκστρατεία εναντίον τους, κατέλαβαν την περιοχή ανάμεσα στον Δούναβη και τον Αίμο. Το 681 ο αυτοκράτορας αναγκάστηκε να αποδεχθεί την εξουσία του Ασπαρούχ σε εκείνο το μέρος της βυζαντινής επικράτειας, πράγμα που έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία ενός βουλγαρικού κράτους. Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες δεν κατόρθωσαν να επαναφέρουν υπό τον έλεγχό τους τα εδάφη βορείως του Αίμου, γνωστά πλέον ως Βουλγαρία, παρά μόνο πολύ αργότερα και για μικρό σχετικά διάστημα.

Το νέο κράτος δημιουργήθηκε από τη —μάλλον ολιγάριθμη— ομάδα των Βουλγάρων του Ασπαρούχ, αλλά εξουσίασε μια περιοχή όπου υπήρχαν ήδη εγκατεστημένοι πληθυσμοί. Στην ενδοχώρα, έξω από τα αστικά κέντρα και τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας, που ήταν κέντρα ελληνοφωνίας και βυζαντινού πολιτισμού, την αριθμητική υπεροχή είχαν πλέον οι Σλάβοι. Στη διάρκεια των επόμενων αιώνων θα επικρατήσει η σλαβική γλώσσα εις βάρος των *πρωτοβουλγαρικών*. Η διαδικασία αυτή θα ολοκληρωθεί στο πλαίσιο του ευρύτερου μετασχηματισμού του βουλγαρικού κράτους μετά τη βάπτιση του ηγεμόνα Βόρη (865) και τη δημιουργία βουλγαρικής αρχιεπισκοπής υπό το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Τον 10ο αιώνα οι βούλγαροι ηγεμόνες δεν είναι πλέον *χάνοι* αλλά *τσάροι* (βασιλείς, από το ρωμαϊκό *καίσαρ*) και γλώσσα του κράτους τους είναι η ντόπια σλαβική που θα γίνει γνωστή ως βουλγαρική.

Μέχρι τον 10ο αιώνα η Βουλγαρία μετατρέπεται σε εδραιωμένο κράτος με υπολογίσιμη δύναμη στα Βαλκάνια, έχοντας αποσπάσει και άλλες περιοχές της βυζαντινής επικράτειας και έχοντας επεκταθεί βορειοδυτικά προς την Παννονία.

---

³ Curta, *Southeastern Europe*, 78.

Ήδη από τις αρχές του 9ου αιώνα, με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις του Κρούμου (803-14), που έφτασε μέχρι τα τείχη της Κωνσταντινούπολης, οι Βούλγαροι επεκτείνουν την κυριαρχία τους στο μεγαλύτερο μέρος της βόρειας Βαλκανικής. Στο υπόλοιπο του αιώνα οι βούλγαροι ηγεμόνες θα διατηρήσουν γενικά ειρηνικές σχέσεις με το Βυζάντιο, φροντίζοντας για την εμπέδωση την βασιλικής εξουσίας στο νέο κράτος, τη συγκρότηση διοικητικών θεσμών και την έκδοση νόμων.

Τον 10ο αιώνα οι Βούλγαροι ισχυροποιούνται και επεκτείνονται εις βάρος του Βυζαντίου. Στα τέλη του αιώνα φθάνουν να κυριαρχούν σε όλη τη βόρεια Βαλκανική, στο μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας, την Ήπειρο και την κεντρική Ελλάδα. Το 1014 ο βουλγαρικός στρατός υφίσταται συντριπτική ήττα από τον Βασίλειο Β΄, τον επονομαζόμενο «Βουλγαροκτόνο», και η Βουλγαρία γίνεται βυζαντινή επαρχία. Το βουλγαρικό κράτος θα ανασυσταθεί μεταξύ 1186-88 και μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204 θα γίνει για ένα διάστημα η ισχυρότερη βαλκανική δύναμη.

Στο δεύτερο μισό του 13ου αιώνα η Βουλγαρία συρρικνώνεται και γίνεται υποτελής του Χανάτου της Χρυσής Ορδής (μογγολικό κράτος που εξουσίαζε τις ρωσικές περιοχές και την Κριμαία), αλλά σταθεροποιείται και πάλι στο πρώτο μισό του 14ου αιώνα υπό νέες, κουμανικής καταγωγής δυναστείες. Την εποχή της οθωμανικής επέκτασης στα Βαλκάνια η Βουλγαρία βρίσκεται διασπασμένη σε τρεις ηγεμονίες, του Τυρνόβου (Τάρνοβο), της Δοβρουτσάς και της Βιδίνης. Μετά από ένα σύντομο διάστημα υποτελείας, οι δύο πρώτες θα κατακτηθούν από τους Οθωμανούς το 1393 και η ηγεμονία της Βιδίνης το 1396.

5.2 Ηγεμονίες στα βορειοδυτικά Βαλκάνια

Στα δυτικά Βαλκάνια οι σλαβικές μετακινήσεις συνεχίστηκαν σε όλη τη διάρκεια του 7ου και 8ου αιώνα. Σλαβικοί πληθυσμοί είχαν ήδη εγκατασταθεί μέχρι τις ανατολικές παρυφές των Άλπεων στην υπό αβαρική κυριαρχία περιοχή της Καραντανίας. Οι πληθυσμοί αυτοί, γνωστοί ως Καραντανοί μέχρι τον 14ο αιώνα και ως Σλαβόνοι ή Σλοβένοι αργότερα, δε βρέθηκαν ποτέ εντός της σφαίρας επιρροής –πολιτικής ή πολιτισμικής– του Βυζαντίου, αλλά ούτε και συγκρότησαν ξεχωριστό κράτος. Η μεσαιωνική ιστορία των πληθυσμών αυτών και των περιοχών που αποτελούν σήμερα επικράτεια της Σλοβενίας είναι στενά συνυφασμένη με την ιστορία του φραγκικού και του γερμανικού κράτους και δε θα μας απασχολήσει εδώ.

Οι Κροάτες και οι Σέρβοι, από την άλλη, εγκαταστάθηκαν ως *υπόσπονδοι* σε βυζαντινά εδάφη από τον αυτοκράτορα Ηράκλειο (610-41), για να υπερασπίζονται τις δυτικές βαλκανικές επαρχίες από τις αβαρικές επιδρομές. Σύμφωνα με το έργο του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου (913-59) *Προς τον ίδιον υιόν Ρωμανόν* (γνωστό και ως *De administrando imperio*) και οι δύο ομάδες ζούσαν βορείως των Καρπαθίων. Πρώτοι έφθασαν οι Κροάτες, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην ενδοχώρα της Δαλματίας, και λίγο αργότερα οι Σέρβοι, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στις

περιοχές νοτιοανατολικά των Κροατών, με κέντρο τη Ρασκία. Πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει μεγάλη συζήτηση στην ιστοριογραφία για το ποιοι ήταν οι Κροάτες και οι Σέρβοι, από πού ήρθαν ακριβώς και πότε εγκαταστάθηκαν στα Βαλκάνια. Κατά μία θεωρία δεν ήταν πληθυσμοί σλαβικής αλλά ιρανικής καταγωγής, οι οποίοι, ζώντας σε περιοχές με πυκνές σλαβικές εγκαταστάσεις, εκσλαβίστηκαν γρήγορα, όπως έγινε και με τους Πρωτοβουλγάρους.

5.2.1 Κροατία

Η περιοχή εγκατάστασης των Κροατών πέρασε από τις αρχές του 9ου αιώνα υπό την εξουσία των Φράγκων. Είναι στο πλαίσιο του φραγκικού φεουδαλικού κράτους που θα εμφανιστεί το πρώτο κροατικό κρατικό μόρφωμα (δουκάτο) στα μέσα του 9ου αιώνα. Από το 879, και μετά από ένα σύντομο μεσοδιάστημα βυζαντινής επικυριαρχίας, οι κροάτες άρχοντες θα είναι πρακτικά ανεξάρτητοι, και το 925 ο ηγεμόνας Τομισλάβος θα αυτοανακηρυχθεί βασιλεύς (*rex*), τίτλος που θα αναγνωριστεί από τον πάπα. Το βασίλειο αυτό όμως δε θα έχει μεγάλη διάρκεια· το 1102 οι κροάτες άρχοντες δέχονται την επικυριαρχία του ούγγρου βασιλιά, συμφωνία που επικυρώνεται με ειδική συνθήκη, η οποία τους επιτρέπει να διατηρήσουν την αυτονομία τους. Έκτοτε το «βασίλειο της Κροατίας» (*regnum Croatiae*) αποτελεί ουγγρική επικράτεια.

5.2.2 Σερβία

Αντίθετα με τους Κροάτες, οι Σέρβοι συνέχισαν να βρίσκονται για μεγάλο διάστημα υπό την επικυριαρχία των βυζαντινών αυτοκρατόρων. Τα πράγματα αλλάζουν τον 9ο αιώνα με την προσπάθεια των Βουλγάρων να επεκτείνουν το κράτος τους προς τα δυτικά, αλλά και των Φράγκων που προωθούνται νότια. Η σύγκρουση ανάμεσα στο Βυζάντιο και τη Βουλγαρία δίνει την ευκαιρία σε σέρβους άρχοντες να δημιουργήσουν στα τέλη του 9ου-αρχές του 10ου αιώνα δύο βραχύβιες αυτόνομες ηγεμονίες, στη Ρασκία (Κοσσυφοπέδιο) και τη Διόκλεια (Μαυροβούνιο). Η Διόκλεια, γνωστή πλέον ως Ζέτα, θα ανεξαρτητοποιηθεί εκ νέου από τα μέσα του 11ου αιώνα και το 1077 ο ηγεμόνας Μιχαήλ θα αναγνωριστεί από τον πάπα ως βασιλεύς (*rex*).

Η Ρασκία, αντίθετα, θα παραμείνει κομμάτι της βυζαντινής επικράτειας, αν και υπό την εξουσία σέρβων μεγάλων *ζουπάνων*, μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 12ου αιώνα, οπότε και θα ανεξαρτητοποιηθεί υπό την ηγεσία του Στέφανου Νέμανια (1166 ή 1168-96). Ο Στέφανος και οι διάδοχοί του θα επεκτείνουν το κράτος εις βάρος του Βυζαντίου, αλλά και της Ζέτας. Το 1217, στον απόηχο της άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους, η Σερβία ανακηρύσσεται βασίλειο. Θα φθάσει στο απόγειο της δύναμής της στο πρώτο μισό του 14ου αιώνα, υπό τον Στέφανο Δουσάν (1331-55), ο οποίος το 1346 στέφεται «βασιλεύς και αυτοκράτωρ Σερβίας και Ρωμανίας».

Ο Στέφανος Δουσάν θέτει υπό την εξουσία του όλα τα δυτικά Βαλκάνια και τις ελληνικές περιοχές μέχρι τον Κορινθιακό κόλπο, αλλά μετά το θάνατό του η επικράτεια κατακερματίζεται σε ανεξάρτητες ηγεμονίες. Εκείνες στη Μακεδονία και

τη Θεσσαλία θα καταλυθούν από τους προελαύνοντες Οθωμανούς το δεύτερο μισό του 14ου αιώνα, κάποιες θα ενσωματωθούν σε άλλα κράτη, ενώ οι υπόλοιπες, συμπεριλαμβανομένης της καθαυτό Σερβίας, θα αναγνωρίσουν την οθωμανική επικυριαρχία. Το σερβικό βασίλειο, με κέντρο τη Ρασκία, θα συνεχίσει να υφίσταται, τον περισσότερο καιρό ως υποτελής των Οθωμανών, μέχρι το 1459, οπότε και καταλύεται από τον Μεχμέτ Β΄.

5.2.3 Μαυροβούνιο

Μετά το θάνατο του Στέφανου Δουσάν το 1355 η Ζέτα, μέρος της σερβικής επικράτειας από τον ύστερο 12ο αιώνα, ανεξαρτητοποιείται. Η ηγεμονία θα βρεθεί άλλοτε σε σύγκρουση άλλοτε σε συμμαχία με τους ισχυρούς γείτονές της (Βενετία, Σερβία, Οθωμανοί). Περιορισμένη στην ενδοχώρα (οι δαλματικές ακτές είχαν περάσει υπό την εξουσία των Βενετών), η ηγεμονία της Ζέτας, γνωστή πλέον ως Μαυροβούνιο, θα επιβιώσει μέχρι το 1499, οπότε ο ηγεμόνας Γεώργιος Τσερνόγιεβιτς θα εγκαταλείψει τη χώρα, η οποία θα ενσωματωθεί στην οθωμανική επικράτεια.

5.2.4 Σερβία και Ερζεγοβίνη

Η Βοσνία εμφανίζεται ως ανεξάρτητη ηγεμονία υπό την εξουσία ενός *μπάνου* το 1180. Στριμωγμένοι ανάμεσα στους σέρβους και τους ούγγρους βασιλείς, οι βόσνιοι μπάνοι θα προσπαθήσουν να επεκτείνουν την κυριαρχία τους στις γειτονικές περιοχές, κάτι που θα γίνει εφικτό μετά το θάνατο του σέρβου τσάρου Στέφανου Δουσάν και την αποσύνθεση του κράτους του. Η Βοσνία επεκτείνεται προς τις δαλματικές ακτές, και το 1377 ο ηγεμόνας Τβίρτκο (1353-91) στέφεται βασιλιάς (*rex*). Μετά το θάνατό του το βασίλειο θα κατακερματιστεί, αλλά θα επιζήσει, αν και συρρικνωμένο και υποτελής στους Οθωμανούς ή/και στους Ούγγρους, μέχρι το 1463, οπότε θα καταλυθεί από τον Μεχμέτ Β΄.

Η περιοχή του Χουμ, η κατοπινή Ερζεγοβίνη, η οποία παλαιότερα ανήκε στη Σερβία, έγινε τμήμα του βοσνιακού βασιλείου επί Τβίρτκο. Μετά τον θάνατό του παρέμεινε μέρος της βοσνιακής επικράτειας, αλλά ως αυτοτελής ηγεμονία. Από το 1448 ο άρχοντας του Χουμ έφερε τον τίτλο *χερτσέκ* (δούκας, από το γερμανικό *Herzog*) και η χώρα του έγινε γνωστή ως Ερζεγοβίνη. Υποτελής στους Οθωμανούς ήδη από τις αρχές του 15ου αιώνα, το δουκάτο της Ερζεγοβίνης θα ενσωματωθεί πλήρως στην οθωμανική επικράτεια το 1481.

6. Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

- Avenarius, Alexander, *Ο Βυζαντινός πολιτισμός και οι Σλάβοι*, μτφρ. Α. Δεληκάρη, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 2008.
- Βρυώνης, Σπύρος «Η αρχική κοιτίδα και η εθνογενετική πορεία των αρχαίων σλαβικών φυλών». Στου ιδίου, *Η καθ' ημάς Ανατολή*, μτφρ. Λ. Γυιόκα, Θεσσαλονίκη, 1995, 11-82.
- Curta, Florin, *Southeastern Europe in the Middle Ages 500-1250*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 2006.
- Curta, Florin, *The making of the Slavs: History and Archaeology of the lower Danube region, c. 500-700*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 2001.
- Κατσόβσκα-Μαλιγκούδη, Γιάννα, *Οι Σλάβοι των Βαλκανίων: Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό τους*, Αθήνα, 2004.
- Μαλιγκούδης, Φαίδων, *Σλάβοι στη μεσαιωνική Ελλάδα*, 2η επαυξημένη έκδοση, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης, 2013.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μαρία, *Οι Βαλκανικοί λαοί κατά τους μέσους χρόνους*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1992.